

Alain Reyniers:

Tsigane, heureux si tu es libre!

Paris: Éditions UNESCO, 1998. 205 p.

Az európai romákkal/cigányokkal foglalkozó kutatásairól és tudományos publikációiról ismert Alain Reyniers ezúttal egy – az UNESCO *Memoires des Peuples* című sorozatába illeszkedő – ismeretterjesztő kiadvány megírására vállalkozott. A dekoratív kiállítási könyv és annak CD-ROM melléklete elkészítésében a szerzőt egy nemzetközi munkacsoport segítette. Tekintettel arra, hogy a könyvet az UNESCO adta ki, az egyfajta küldetést is betölt: összhangban a szervezet céljaival, saját eszközeivel a rasszizmus, az idegengyűlölet és a diszkrimináció ellen harcol, és próbálja elismertetni a különböző kultúrák saját különlegességéhez való jogát. A kiadvány alapvetően nem kutatóknak szól, számukra nem tartalmaz új kutatási eredményeket. Elsősorban fiataloknak, illetve pedagógusoknak szánták, valamint azoknak, akik a cigányság kultúráját, történelmét stb. (alaposabban) meg szeretnék ismerni.

A hasonló profilú könyvek egy részének gyakori, ám egyáltalán nem törvényszerű gyermekbetegségei – mint például a konkrét adatoktól és megfogalmazástól való ódzkodás, a megfelelő tudományos háttér hiánya – nem jellemzik kiadványunkat. Általános megállapításokkal e könyv is gyakran szolgál, ám ezek mögött inkább a szerző és mások által folytatott korábbi kutatások kikristályosodását vélhetjük fölfedezni. (Ezekre, valamint a könyvben szereplő, nyomtatásban már megjelent adatokra, táblázatokra néhány helyen hivatkozik is a szerző.) A tudományos publikációk bizonyos kritériumainak hiánya ellenére a felvonultatott adatok, magyarázatok (pl. hangok kiejtésére, szavak jelentésére, fogalmak tisztázására vonatkozóan), illusztrációk, fotók, illetve maguk a szövegek igényességükben nem maradnak el az előbbiektől. Az egyes témák kidolgozásának mélysége természetesen nem vetekedhet az elemző tanulmányok és könyvek tudományos megalapozottságával. Ez azonban nem is volt cél. A könyv ismertetését sem elsősorban tartalmi szempontok vezérelték, hanem annak módszertani megoldásai tették indokolttá. Arra láthatunk ugyanis egy jó példát, hogy éppen a korábbi kutatások eredményeit hogyan lehet széles(ebb) olvasóréteg számára elérhetővé és – ami szintén nem elhanyagolható – élvezhetővé tenni. Ebből a szempontból érdemes bármilyen szakterülettel foglalkozó kutató számára megismerkedni a kiadvánnyal.

A továbbiakban ismertetésre kerülő felépítés kialakításának gondolata igen szerencsés, mivel – éppen ezen olvasóközönség érdeklődésére számítva – figyelembe veszi a könyvvel szemben támasztott, feltételezett többfajta igényt. A kötet egyszerre fotóalbum, irodalmi műveknek és népköltészeti alkotásoknak helyt adó szöveggyűjtemény, jelenségeket bemutató leírások, másutt más jelenségeket részletesebben elemző rövid értekezések sajátos elege, melyet kiegészít egy szintén fotókból, szövegekből, térképekből, zenei bejátszásokból és filmrészletekből álló CD-ROM. Kezdeti kételkedésünk, miszerint ez a tarkaság nyomasz-

tó összevisszaságot eredményez, szertefoszlott, ugyanis mindkettő mind tartalmilag, mind tipográfiai logikusan felépített, könnyen átlátható.

Az információk négy megközelítés alapján rendeződtek fejezetekbe, illetve tartalmi egységekbe. Mind a négy egység teljesen különbözik felépítése, illetve az elsajátítása révén szerzhető ismeretek jellege szempontjából. A húsz részből álló első etap valójában „bevezető a cigányság»világának« alapjaiba”. (Nem véletlen a némileg tankönyvre emlékeztető fordulat, hiszen e könyv annak is felfogható.) Egy-egy fejezetben a szerző – úgy vélem, tudatosan – rendszerint csak néhány általa fontosnak vélt jelenséget, folyamatot mutat be. Több fejezetből együttesen körvonalazódnak a roma történelem legfontosabb állomásai, illetve az életmód bizonyos sajátosságai. A következő felsorolás azokat a nagyobb csomópontokat tartalmazza, melyek köré a rövid leírások rendeződnek (ezek általában nem azonosak az egyes fejezetcímekkel): a nyelv eredete, dialektusok, nyelvhasználat, vándorlás, migrációs folyamatok, letelepedés és/vagy mobilitás, a cigányok eltérő életvitele elleni intézkedések, törvények, asszimiláló törekvések, az őket ért atrocitások, a cigányokkal szembeni ellenséges magatartásformák kialakulásának gyökerei, a romákról kialakított sztereotípiák háttere, alakjuk korai leírásokban és irodalmi alkotásokban, az azonos emberi jogok elismerése, a nemzeti kisebbséggé nyilvánítás, identitás, beilleszkedés társadalmi és gazdasági tekintetben, hagyományos foglalkozások és a folyamatosan az új piaci viszonyokhoz való sikeres alkalmazkodás, elszegényedés és létbizonytalanság, marginalitás, a különböző kisebb csoportokat összetartó erők, házasági kapcsolatok, közös értékek, saját intézmények kialakítása és működtetése, belső konfliktusok szabályozása, a család és azon belül a nő és a gyermek helye, oktatással kapcsolatos problémák, világkép, a vallás szerepe, gyakorlata, az önszerveződések kialakítása, hivatalos kulturális fórumok, folyóiratok elindítása, belső és külső kommunikáció, kulturális értékek és „hírességek” a zene, a tánc, az irodalom és a képzőművészetek, valamint mutatványosok világában.

A felsorolt fogalmak, jelenségek – melyek egyébként összhangban állnak a tudományos kutatások által felvetett és vizsgált problémákkal – széles köre jól illusztrálja a vállalkozás tematikailag átfogó törekvését. Ez az a nagyobb egység, amelyben az irodalmi és népköltészeti idézetek kiegészítik a leírtakat, egyben más megvilágításba helyeznek néhány gondolatot. Általuk közvetve a romák jelennek meg. Talán nem túlzás, ha a cigány kultúra néhány gyöngyszemének ismertetésén túl emögött stratégiai döntést látunk. A fotókon kívül ezeken keresztül jelennek meg leginkább a könyv alanyai, közel hozva őket az olvasók számára. Az idézetekhez hasonlóan a kötet fotóinak java része is itt kapott helyet. A változatos (dokumentatív, lírai, szuggesztív) fényképanyag, amely a válogatást végző(ke)t és a fotósok teljesítményét egyaránt dicséri, elsősorban a szövegek illusztrációjaként szolgál.

A következő nagy egység a négy közül egyrészt szűkíti, másrészt tágítja az előtte szereplő tematikát. Szűkíti a bemutatásra kerülő országok körét, Közép- és Kelet-Európára fókuszál, tekintettel arra, hogy egyrészt az európai romák túlnyomó többsége itt él, másrészt sok közös vonás fedezhető fel sorsukban. A korábban csupán vázlatosan bemutatott témák közül néhány alaposabb kifejtésre kerül; így a vándorlás és a régióban való letelepedés, a különböző cigányságon belüli csoportok, életkörülmények és lakásviyszonyok, az (általában alacsony) iskolázottság adatokkal való bemutatása és az oktatás problémáinak megoldási kísérletei, az aktív dolgozók különböző gazdasági szektorokban

Le Pentecôtisme

Ce mouvement religieux d'inspiration messianique est né aux États-Unis d'Amérique et en Angleterre au début du xxe siècle.

Il se répand dans tous les groupes tsiganes dès le début des années 50.

Fondé sur une interprétation fondamentaliste de la Bible, le baptême par immersion administré aux seuls adultes, le baptême du Saint-Esprit qui se manifeste par le don spirituel des langues et le pouvoir de guérison des malades, le Pentecôtisme – intensément communautaire – s'avère particulièrement bien adapté aux attentes spirituelles de nombreux Tsiganes.

való aránya, a hagyományos életmód és foglalkozások eltűnése és továbbélése, a cigány kultúra sajátosságai, az életmóddal, az eredettel és az identitással való összefüggései, valamint fontosabb, napjainkig tartó történelmi és politikai események és azok következményei. Az egyes jelenségeket az elemzés során a szerző gyakran minden régióbeli, néha pedig egyetlen ország tekintetében mutatja be. Ennek a tömbnek az elolvasása után már világosabbá válnak az olvasó számára az európai cigányság életmódja, helyzete stb. közötti különbségek, melyek az előző oldalakon csak utalásszerűen jelentek meg, és amelyek ennek a régióknak a külön elemzését is indokolták.

A kiadvány nagy erénye, hogy felismerte az immáron évek óta egyre erősödő igényt az ismeretek új hordozókon történő átadására. Ezúttal szerencsés találkozásnak lehetünk tanúi, mivel a könyv és a CD-ROM harmonikusan egészíti ki egymást. Tartalmilag vannak köztük átfedések, ám ez minden bizonnyal a készítő azon törekvésének tulajdonítható, hogy mindkettő külön-külön is élvezhető és megérthető legyen. A multimédia adta lehetőségeket kiaknázva a CD-ROM természetesen vizuális és auditív szempontból is „ingergazdagabb”. Nem véletlenül használható ez a kifejezés esetünkben. A harmadik megközelítés, a CD-ROM felépítése ugyanis többórás kalandozást tesz lehetővé. Használatát számos ötletes és a könnyebb felhasználhatóságot nyújtó megoldás teszi eredményessé. Ez utóbbiak közé tartoznak a mindenkor elérhető irodalom-, film- és zenei felvételeket tartalmazó jegyzékek (melyek egyébként azonosak a könyvbeliéekkel), a bár-mikor kinyitható lexikon, amely ötven szómagyarázatot foglal magában, s elindítható innen a programban szereplő és az adott fogalomhoz kapcsolódó film, illetve zenei be-

játszás. Ez utóbbi nem azonos a kiadványt záró, elsősorban a cigány csoportok irodalmi és önelnevezéseit, illetve magyarázó fogalmakat tartalmazó lexikkal.

Szintén figyelemfenntartó a négy nagy téma szerkezetének teljesen eltérő jellege. Az egyes tematikus blokkok különbözőképpen épülnek fel: zenei aláfestéssel készült, elsősorban hangulati elemként szereplő, különböző országokban és környezetben élő romákról készített fotók sorozata; egy egyszerűbb felépítésű, szöveg-alámondásos, 2-3 továbblépési lehetőséget felkínáló egység, melyben a vándorlás utáni letelepedés európai területei (Balkán, Ibériai-félsziget, Közép-Európa) kerülnek bemutatásra, népességi adatokkal kiegészülve; valamint a romák által (is) űzött foglalkozások jelennek meg. A további két tömb bonyolultabb szerkezetű, az egyik a történelem, a másik a kultúra fontos eseményeit, jelenségeit foglalja magában. Az előbbiben kaptak helyet például az Indiából Európába való vándorlást, a migrációs folyamatokat és egy család mobilitását illusztráló szemléletes térképek, valamint a roma történelem során bármilyen szempontból fontossá vált európai városok, illetve az azokhoz kapcsolódó események megemlézése, végül napjaink politikai mozgalmait érintve olyan nemzetközi fórumok listáját közlik, melyek a cigányság problémáival (iskoláztatás, nomadizmus stb.) foglalkoztak.

Végül az érzékszerveket leginkább igénybe vevő egység következik, melyben a zene, a képzőművészet, a vallás, az oktatás, a rokonság (család), a nyelv és a híressé vált roma művészek (festők, zenészek, költők, írók, táncosok) bemutatása kapott helyet. Legtöbbször a könyv megfelelő fejezeteinek gondolatai köszönnek vissza, kiegészülve zenével, énekkel, fotókkal, filmrészletekkel, képzőművészeti alkotásokkal. Rövid fotósorozat illusztrálja az oktatással és a rokonsággal kapcsolatos kérdéseket; három téma (család, életmód, gazdaság) legfontosabb szavait magában foglaló szótár, valamint a dialektusok elterjedését ábrázoló térképek nyújtanak eligazítást a nyelv tekintetében; fotók és festmények hozzák közelebb a művészeket, illetve alkotásaikat. Gazdag zenei anyagot tartalmaz mind a különböző virtuóz (egyéni, és zenekari) előadasmódokat megelevenítő filmrészletekből, valamint egy bulgáriai, romániai, magyar- és görögországi népdalgyűjtések válogatásából álló külön fejezet, mind az egyébként a romák vallásgyakorlatát ismertető rész, melyben a szakrális, illetve az ünnepi zenei repertoár egy-egy darabja szerepel. A cigány képzőművészet kiemelkedő alakjainak alkotásai mellett a művészet tárgykörén belül külön csoportot alkotnak azok a festmények, rézkarcok, plakátok, fotók stb. a 17. századtól kezdve, melyek a mutatványosok világát vetítik elénk.

Mind a könyv, mind a CD-ROM elsősorban általános ismereteket nyújtó szerepe mellett igyekszik rávilágítani arra a tényre, hogy a cigányság (minden, a szerző által kiválasztott szempont szerint) egy differenciált, részben a nem cigányokkal közös, részben a saját problémáikat gyakran igen különböző eszközökkel megoldani igyekvő csoport. Tudatosan vállalja fel a szerző ennek a sokszínűségnek a bemutatását. Ugyanígy nagy hangsúlyt fektet a romák és az őket körülvevők viszonyának árnyalására, legyen szó a vallásról, az oktatásról, a megélhetés lehetőségeiről vagy a cigány kulturális értékek feladása nélküli beilleszkedés kérdéséről. Az utóbbi gondolatban szereplő értékek bemutatása nagy érdeme a könyvnek csakúgy, mint azoknak a negyedik megközelítést jelentő információknak, dokumentumoknak a közzététele (a már említett jegyzékek és szövegmagyarázó lexikon, illetve kulturális intézmények, tudományos intézetek, közgyűjtemények, hivatalok és alapítványok címei, valamint Internet-címek) a kötet végén, melyek további segítséget nyújtanak a téma iránt érdeklődőknek.